

BENCsik PéTER

A Mansfeld-ügy jogi háttere

A közvéleményben sok tévhit él a „forradalom legfiatalabb áldozatáról”. Már ez a megnevezés is pontatlan, hiszen Mansfeld Péter nem a forradalom áldozata volt, és nem az 1956-os szerepéért végezték ki. Az viszont kétségtelen, hogy a forradalom szellemiségének képviselője miatt adták hóhérkézzre, sorsa összeforrt az 1956 utáni megtorlás többi mártírjával.

A történetírás a közvéleményben szívósan továbbélő tévedéseket már régen korrigálta. Jól tudjuk, hogy Mansfeldet 1958-as szerepvállalása miatt fogták el és ítélték halálra. Ezt a tényt mind többen ismerik fel a magyar társadalomban. Nehezebben kiírható tévhit, hogy a kádári megtorlógépezet halálra ítélte a fiatalkorú forradalmárt, majd megvárták, amíg betölti 18. születésnapját és csak ezután végezték ki. A szakirodalom egésze egyetért abban, hogy a korabeli magyar jog ismerte a 16 év felettiek ellen kiszabható halálos ítéletet. Pusztán a véletlenek összejátszása volt tehát, hogy a halálos ítélet kiszabása és a kivégzés néhány nappal Mansfeld nagykorúságának elérése után történt.¹

Ugyanakkor a kutatók eddig némileg nagyvonalúan bántak az ügy jogi hátterével. Szükséges lenne pontosan rámutatni, hogy mi is volt az a jogszabály, amelynek alapján a 16 éves fiatalokat ki lehetett végezni. Az egymással parázs vitában álló Eörsi László és Jobbágyi Gábor abban például tökéletesen egyetértenek, hogy az 1957. évi 34. tvr. hozta létre ezt a lehetőséget.² Eörsi több részletet nem is közöl ennél, Jobbágyi viszont (hibásan) e törvényerejű rendelet 16. §-ának tulajdonítja ezt. Igaz, emellett helyesen utal a BHÖ³ különböző pontjaira is, amelyek szintén tartalmaznak utalásokat a fiatalkorúak kivégzésével kapcsolatban. Nem tisztázza azonban, hogy a 34. tvr. és a BHÖ között milyen kapcsolat mutatható ki, sem azt, hogy hogyan került be a BHÖ-be a vonatkozó passzus. Enélkül pedig a kérdés aligha tisztázható. Egyedül Zinner Tibor az, aki utal arra is, hogy az 1957. évi 34. tvr. kérdéses bekezdése szó szerint szerepelt már az 1957. évi 4. tvr.-ben is. Zinner az egyetlen, aki pontosan közli, melyik paragrafus tette lehetővé a *justizmordot*. Ennek során rámutat arra is,

¹ Az ítélet végrehajtása érdekében így eleve nem kellett várni Mansfeld születésnapjáig, hiszen az ítéletet 1959. március 19-én hirdették ki. Mansfeld Péter ekkor 18 éves és 9 napos volt.

² Eörsi László: *Mansfeld Péter. A valóság és a mítosz*. In: uő: *Mítoszok helyett – 1956*. Budapest, 2003. 285.; Jobbágyi Gábor: A „pesti srácok” büntetőügye. (*Mansfeld Péter és társai elítélte*). In: uő: *Ez itt a vértanúk vére*. Budapest, 1998. 131.

³ *A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása*. Budapest, 1952. Ez a jogszabály-gyűjtemény a Büntető Törvénykönyv hiányzó különös részét volt hivatott pótolni. 1952-ben állította össze az Igazságügyi Minisztérium. A munka során azonban nem csak összegyűjtötték a hatályos büntetőjogi szabályokat, hanem azokat számos ponton ki is „igazították”. Mindez tehát úgy történt, hogy a módosításokat sem az országgyűlés, sem az Elnöki Tanács nem hagyta jóvá. Lásd: Kahler Frigyes: *Joghalál Magyarországon, 1945–1989*. Budapest, 1993. 23.

hogy „mindez nem taxatív került a törvényerejű rendeletbe, hanem különböző törvényhelyekre történt hivatkozással, s ezzel a közvéleményt teljességgel sikerült félrevezetni.”⁴ Feltehető, hogy Mansfeldet is sikerült megtevesztteni. Nagyon valószínű, hogy Mansfeld meg volt győződve arról, hogy fiatalkorúsága miatt az élete nem forog veszélyben. Ismeretes, hogy a vizsgálati fogságban és a bíróság előtt is nagyzó kijelentéseket tett, valamint kamaszosan pimasz magatartást tanúsított. A másodfokú tárgyaláson viszont magatartása teljesen megváltozott, megpróbált szimpátiát kelteni maga iránt, valamint visszavonta korábbi vallomásait is. Nem tudhatjuk, de könnyen elképzelhető, hogy ha tisztában lett volna az őt fenyegető veszéllyel, akkor korábban is taktikusabban viselkedett volna.

Legpontosabban tehát Zinner tárta fel a jogi hátteret, bár ő sem ástott le kellő mélységig. Nem vizsgálta meg, hogy milyen törvényhelyekre utalt a törvényerejű rendelet, s ezek mikor keletkeztek, illetve mióta voltak hatályosak. Mindezek megállapítása pedig a törvényerejű rendelet szövegéből kiindulva, a korabeli büntetőjogi szabályok felhasználásával elvégezhető.

Az 1957. évi 4. tvr. és a 34. tvr. vonatkozó részei ugyanazon előírásokat tartalmazzák a fiatalkorúak „ellenforradalmi bűncselekményeivel” kapcsolatosan. A 4. tvr. 5. §-a, illetve a 34. tvr. 23. §-a tartalmilag megegyezik. Egyedül a „gyorsított eljárásban” kifejezést váltották fel a „megyei népbírósi tanács által lefolytatott eljárás” formulára. A témánk szempontjából leglényegesebb (3) bekezdés viszont betűről betűre egyezik a két jogszabályban. A 4. tvr. szövege így szól:

„5. § (1) A gyorsított eljárásban elbírált bűntettek büntetése halál. (...)

(2) A Bt.⁵ 53. §-a a gyorsított eljárásban nem alkalmazható.

(3) Ha a terhelt fiatalkorú, a büntetést az 1951. évi 34. számú törvényerejű rendelet (Ftvr.) 8. §-ának rendelkezései szerint kell kiszabni. Ez a szabály azonban a BHÖ 12. pontjában foglalt rendelkezéseket nem érinti.”

A naiv olvasó ebből valóban nem sejt semmit. Sőt, ha veszi a fáradságot és felüti a jelzett jogszabályokat, eleinte még akár meg is nyugodhatna. Az 1951. évi 34. tvr. (hivatalos címe szerint: „a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi és büntető eljárási rendelkezésekről”) ugyanis a következőket írja elő:

„8. §: (1) Fiatalkorúra halálbüntetést vagy életfogytig tartó börtönt kiszabni nem lehet, kivéve, ha ezt a törvény külön rendeli; azok helyett a fiatalkorúval szemben határozott tartamú börtönbüntetést kell megállapítani. (2) A fiatalkorúra kiszabható börtönbüntetés leghosszabb tartama tizenöt év, ha a törvényben egyébként megállapított büntetés halál vagy életfogytig tartó börtön, – tíz év, ha a törvény egyébként tíz évnél hosszabb tartamú börtönbüntetést rendel, feltéve mindkét esetben, hogy a fiatalkorú a cselekmény elkövetésekor tizenötödik életévét már betöltötte. Ezeken az eseteken kívül a börtönbüntetés leghosszabb tartama a fiatalkorúra is ugyanaz, mint amelyet a törvény a cselekmény elkövetőjére egyébként megállapít, de legfeljebb öt év.”

Mindez első ránézésre éppen ellentétes az eddigi megállapításokkal, hiszen azt mondja ki, hogy „fiatalkorúra halálbüntetést (...) kiszabni nem lehet”. Igaz, az 1951-

⁴ Zinner Tibor: *A kádári megtorlás rendszere*. Budapest, 2001. 144.

⁵ 1950. évi II. tv. a Büntető Törvénykönyv általános részéről. A hivatkozás nélküli (1949 utáni) jogszabályok forrása a *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye*. Budapest, évente.

es tvr. rögtön így folytatódik: kivéve, ha ezt a törvény külön rendeli. A tárgyalat 1957-es tvr.-ek pedig a BHÖ 12. pontjára utalnak is ilyen kivételként. Mielőtt ennek tartalmát megvizsgálánánk, érdemes átfutni a Btá. 53. §-ának rendelkezését is, amelyek a következőket tartalmazzák:

„53. §. Ha külön törvény másképp nem rendelkezik, az egyébként halállal büntetendő bűntett büntetése életfogytig tartó börtön, ha azt olyan személy követi el, aki tizennyolcadik évét már meghaladta, de huszadik évét még nem töltötte be.”

Az 1957. évi 4. tvr. 5. § (2) bekezdése szerint mindez nem vonatkozik a gyorsított eljárásra, az 1957. évi 34. tvr. 23. §. (2) bekezdése szerint pedig a megyei népbírószági tanács eljárásaira sem. Mindez azt jelenti, hogy bár a Btá. szerint a 18–20 éves fiatal felnőttek sem sújthatók halálbüntetéssel, az „ellenforradalmi” ügyekre ez az enyhítés nem alkalmazható. Mindez azonban a Mansfeld-ügyet nem érinti, hiszen Mansfeld Péter 17 évesen követte el főbenjáró „bűneit”.

A megoldás kulcsa tehát most már csak a BHÖ 12. pontja lehet, amely azonban zavarba ejtő módon a következőket tartalmazza:

„12. pont: a 92. pont és a 94. pont (1) bekezdésének rendelkezéseit az 1. pont (1) bekezdésében meghatározott bűncselekményekre, a 94. pont (2) bekezdésének rendelkezéseit pedig az 1–5. és a 7–9. pontokban meghatározott bűncselekményekre is alkalmazni kell.”

Vagyis: egyértelmű szabályozás ezúttal sem olvasható, a kutatás során tehát újra mélyebbre kell ásni. Valószínűleg ez volt az a pont, ahol az 1957-es év ügyvédei és az ezredforduló idején kutató történészek feladták azt a szándékukat, hogy végére járjanak a kérdés jogi hátterének. Pedig a nyomozást érdemes folytatni, hiszen korábban nem sejtett összefüggések derülnek ki ennek végén. Mielőtt azonban a BHÖ fent idézett újabb pontjainak tartalmát elemeznénk, tehetünk egy újabb kitérőt. A BHÖ összeállítói lábjegyzetekkel utaltak arra, hogy az egyes pontok melyik korábbi jogszabályra alapulnak. A BHÖ 12. pontja e szerint az 1946. évi VII. tv.⁶ 11.§ (3) bekezdése alapján született meg. Az idézett törvény „a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről” szól, de Sulyok Dezső már annak idején „*hóhértörvénynek*” nevezte. Mint látható, egyeseket még 13 évvel születése után is hóhérekre juttatott ez a törvény. Az említett bekezdés a következőket tartalmazza:

„11. § (3) A jelen törvényben meghatározott bűncselekményekre a népbíráskodás körében irányadó anyagi és eljárási büntetőjogi szabályokat a jelen törvényből folyó eltérésekkel kell alkalmazni. A külön tanács eljárásában az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt 81/1945. M. E. számú rendelet 49. és 50. §-ai (az 1440/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a) nem nyernek alkalmazást.”⁷

Mindez azt jelenti, hogy az államellenes és politikai bűncselekmények tárgyalásakor is a háborús bűnösök felelősségre vonásának céljából létrehozott népbíróságok eljárásait kellett alkalmazni. Mint látni fogjuk, a 16 éves kor feletti fiatalok kivégzését eredetileg szintén 1945-ben, a háborús bűnök elkövetőivel szemben vezették be. De hogyan is kapcsolódik a *hóhértörvény* és az 1945-ös népbírószági törvény a Mansfeld-ügyhöz? Ehhez újabb pontokat kell megismernünk a BHÖ-ből. Ennek 12.

⁶ Lásd: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8225> A letöltés ideje: 2006. január 2.

⁷ Az idézett jogszabályokat lásd: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> A letöltés ideje: 2006. október 26.

pontja – mint láttuk – három további pontra utalt, amelyek közül a fiataikorúak halálbüntetésére 94. pont (1) bekezdése vonatkozik:

„94. pont (1): *Ha a fiatakorú a jelen fejezetnek 82. és következő pontjaiban meghatározott bűncselekményt élete tizenötödik évének betöltése után követte el, az arra megállapított büntetést az 1951. 34. tvr. 8. §-ának (2) bekezdésében, valamint 9. és 10. §-ában foglalt korlátozásokra tekintet nélkül lehet vele szemben alkalmazni; halálbüntetést mégis csak akkor lehet kiszabni, ha a fiatakorú a cselekmény elkövetésekor tizenhatodik életévét már betöltötte.*”

Ez a szabály eredetileg (alapját az 1.400/1945. ME. rendelet 15. §-a jelentette) csak a háborús és népellenes bűncselekményekre vonatkozott (ezek szerepelnek a BHÖ „82. és következő pontjaiban” is). Azonban a BHÖ – fentebb már idézett – 12. pontja ezt a rendelkezést kiterjesztette a BHÖ 1. pont (1) bekezdés alá tartozó bűncselekményekre is. Ez a pont a következőképpen hangzik:

„1. pont (1) *Bűntett miatt büntetendő, aki a Magyar Népköztársaság Alkotmányában meghatározott népi demokratikus államrend vagy népköztársaság⁸ megdöntésére irányuló cselekményt követ el, mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez, vezet vagy azt lényeges anyagi támogatásban részesíti.*” (Kiemelés: B. P.)

Mindez a következőket jelenti: 1952-ben, a BHÖ összeállításakor önkényesen úgy döntött a pártállami vezetés, hogy a 16–18 éves korosztály tagjait, akik ellen addig csak háborús és népellenes ügyben lehetett halálos ítéletet kiszabni, ettől kezdve a „népi demokratikus államrend vagy népköztársaság megdöntése” (vagy annak kísérlete) miatt is akasztófa alá lehessen hurcolni. Erre a *de facto* törvénymódosításra sem az országgyűlés, sem az Elnöki Tanács nem adott felhatalmazást... Mint ismeretes, az 1956 utáni megtorlás mártírjai ellen az egyik leggyakoribb vád épp a BHÖ 1. pont (1) bekezdése volt. Ezért a bűncselekményért pedig tehát 1952 óta ki lehetett végezni 16 éves fiatalokat is! Tévedés tehát Eörsi László azon állítása, hogy „1957. július [valójában: június] 15-én hatályba lépett a 34. sz. törvényerejű rendelet, ami lehetővé tette a fiatakorúak halálbüntetését”.⁹ Ez tehát ekkor már öt éve lehetséges volt! Ugyanezt a hibát Jobbágyi Gábor is elköveti, amikor azt írja, hogy a „34. tvr.-nek nem volt visszaható hatálya” és ezért kellett a hatalom részéről megszervezni a fiatalok „beugratását” egy összeesküvésbe.¹⁰ Erre semmi szükség nem volt, hiszen már évek óta hatályos volt a BHÖ-ben is a fiatakorúak halálbüntetése.

Végül, érdemes megvizsgálni még a BHÖ 94. pont (1) bekezdés eredetét is. Ennek jogszabályi alapja az 1.400/1945. ME. rendelet 15. §-a jelenti. Eszerint:

„15. § *A népbíróság a fiatakorúak bűnügyében is eljár.*

Ha a fiatakorú a cselekményt élete tizenötödik évének betöltése után követte el, a Bn.¹¹ II. fejezetének IV. cikkében meghatározott intézkedéseken felül a 3. §-ban felsorolt büntetések alkalmazásának is helye van. Halálbüntetést mégis csak akkor le-

⁸ Az 1946. évi VII. tv. 1. §-a (a BHÖ idézett pontjának eredete) természetesen még a „*demokratikus államrend vagy demokratikus köztársaság megdöntésére*” kifejezést használta. 1949-ben azonban az országgyűlés két bizottsága ezt „*értelemszerűen*” módosította az új alkotmány fogalmainak megfelelően. Az országgyűlés plenáris ülése elé nem került a kérdés. Lásd: *A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok*, 60. Utal rá még Kahler: *Joghalál*, 77.

⁹ Eörsi: *Mansfeld Péter*, 285.

¹⁰ Jobbágyi: *A „pesti srácok*”, 131.

¹¹ Büntető novella, vagyis az 1908. évi XXXVI. tc.

het kiszabni, ha a fiatalokú a cselekmény elkövetésekor tizenhatodik életévét már betöltötte.”

Ez a szöveg, mint látható, már 1945-ben kimondta a 16 éves fiatalok halálbüntetésének lehetőségét, bár kizárólag a háborús bűnök ügyében eljáró népbírói perekben. Az 1440/1945. ME. rendelet 1945. április 27-én kelt és május 1-jén lépett hatályba. Azonban nem ez volt az Ideiglenes Nemzeti Kormány első rendelete a népbírói eljárásokról. A 81/1945. ME. rendelet 22. §-a (január 25; hatályba lépett február 5-én) még ezen a téren is másképp rendelkezett:

„22. § A népbírói eljárás a fiatalokú ügyében is eljárhat. Fiatalokú ügyében az 1908. évi XXXVI. tc. II. fejezetének IV. cikkében meghatározott intézkedéseken kívül a jelen rendelet 3. §-ában megjelölt büntetések alkalmazásának is helye van, mégis azzal az eltéréssel, hogy halálbüntetés nem szabható ki, börtön- vagy fegyházbüntetés pedig csak a 15. életévét betöltött fiatalokúval szemben alkalmazható.”

A januári rendelet tehát még csak azt írta, hogy a népbírói eljárás is eljárhat fiatalokú ügyében, továbbá kimondottan tiltotta a halálbüntetés kiszabását!

Miután az előzmények feltárása során sikerült eljutni időben visszafelé haladva a kiindulópontokhoz, érdemes röviden áttekinteni a történeteket ezúttal sorrendben is.

A kormány 1945 elején fogadta el a háborús bűnösök felelősségre vonásáról és a népbírói eljárások felállításáról intézkedő rendeletet (81/1945. ME. r.). Ebben a fiatalokú halálbüntetését kategorikusan kizárták. A rendelet módosításakor, 1945 tavaszán – továbbra is csak háborús és népellenes bűnök miatt – a 16. évüket betöltött fiatalok halálbüntetését lehetővé tették (1440/1945. ME. r.). Ez a formula emelkedett törvényerőre 1945 őszén (1945. évi VII. tv.).

1946 márciusában a nemzetgyűlés elfogadta az 1946. évi VII. tv.-t, amely halálbüntetéssel sújtotta a demokratikus államrend és a köztársaság ellen szervezkedőket. A fiatalokú büntetéséről e jogszabály nem rendelkezett. 1949-ben e törvény hatályát a népi demokratikus rend és a népköztársaság védelmére módosították, országgyűlési bizottsági jelentés alapján, de törvénymódosítás nélkül.

1950-ben a Btá. már azt mondta ki, hogy a 18–20 éveseket sem lehet kivégezni, kivéve ha azt más törvény nem rendeli el. 1951-ben az Elnöki Tanács elfogadta a fiatalokúakra vonatkozó sajátos büntetőjogi szabályokat (1951. évi 34. tvr.). Ez tiltotta ugyan a halálos ítéletet, de kivételként (ha más törvény azt elrendeli) mégis megengedte azt.

1952-ben, a BHÖ összeállításakor a 16 évet betöltött fiatalok halálbüntetésének lehetőségét megerősítették a háborús bűnök elkövetésének esetében. Ezúttal külön is megerősítették, hogy ebben az esetben az 1951. évi 34. tvr. nem alkalmazható. Emellett – ismét jogi felhatalmazás nélkül – a fiatalokú halálbüntetésének lehetőségét önkényesen kiterjesztették a népi demokratikus rend elleni szervezkedés esetére is. Ezen a ponton vált halálos bűnné a későbbi forradalomban és az azt követő ellenállásban való részvétel a fiatalok számára.

1957-ben sorra születtek meg a forradalom utáni megtorlást megalapozó jogszabályok. Ezek azonban csak megerősítették a fiatalokú számára kiszabható halálos ítéletek lehetőségét. De Mansfeld Pétert akkor is halálra ítélték volna, ha 1957-ben a 4. és a 34. tvr.-be ezek a bekezdések nem kerültek volna be.